

13. Rafał Leśniczak. "Technical" and the deontological aspects of journalistic programmes, "Kultura - Media - Teologia". - 2014 (18). - № 3. - S. 60-89.
14. Stephen J. A. Ward, Global Journalism Ethics. - 2010. - 296 p.

The essence and characteristics of professional ethics and morality of a journalist in the modern world and Ukrainian information space is the subject of research of this article. The key moral problems of modern journalism and possible solutions are distinguished in this article by analyzing the works of local and foreign researchers.

Keywords: professional journalist ethics, professional ethics of a journalist, moral relationships, freedom, responsibility.

УДК 17.023.33

Світлана Михайлюк

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ МОЖЛИВОСТІ БІОЕТИКИ

Досліджується біоетика як міждисциплінарне знання, спрямоване на розгляд складних етичних дилем збереження здоров'я людини, людства та благополуччя природного світу в умовах застосування новітніх біомедичних технологій. З'ясовано, що біоетика об'єднує медичну та екологічну етику; її міждисциплінарні можливості втілюються в поєднанні різних за складністю елементів, теоретичних і практичних складових таких сфер знання, як біологія, медична практика, філософія науки, етика, соціологія.

Установлено, що утвердження принципів біоетики робить можливим формування світоглядних настанов сучасної людини щодо усвідомлення цінності життя і здоров'я людини, її моральності, відповідальності та гуманності стосовно інших форм життя.

Ключові слова: біоетика, екологічна етика, біомедична етика, біоетичні принципи, цінність збереження життя.

Актуальність дослідження. Біоетика як міждисциплінарний напрям знання виникає в 70-х роках ХХ століття в США. Пізніше вона починає інтенсивно розвиватися в країнах Західної та Східної Європи. Об'єкт її вивчення – феномен життя, а предмет – умови та механізми збереження й розвитку людського життя та всього живого на Землі.

Біоетика виступає сферою дослідження, котра використовує методології різних наук. В умовах використання новітніх технологій, які радикально змінюють природу людини, вона “захищає фундаментальні людські цінності – право людини на життя, автономію і свободу вибору, обґрунтовуючи їх етичними принципами благоговіння перед життям і моральною відповідальністю за все, що живе” [2, с. 7].

Потреба в ефективному розв'язанні широкого кола проблем, пов'язаних з усвідомленням людиною небезпеки технологізації всіх сфер життя, втручанням людини у власну природу, впливом новітніх технологій на сферу живого, сприяла формуванню біоетики, яка об'єднала проблематику, теорії і принципи екологічної і медичної етик на основі базового принципу – збереження людства і всього живого на землі.

Сучасні проблеми біоетики, що потребують суспільного обговорення та осмислення, знаходяться на межі біології і антропології, філософії і науки, торкаються основ біологічного та соціокультурного існування людини. У вітчизняній літературі досі недостатньо досліджені міждисциплінарні можливості біоетики, яка репрезентована природничими та гуманітарними науками.

Актуальність зазначеної проблеми, недостатній рівень її філософської й теоретико-методологічної розробленості зумовили вибір теми дослідження.

Мета дослідження полягає в розкритті міждисциплінарного характеру біоетичного знання, його принципів та форм.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність розв'язання таких дослідницьких завдань:

- проаналізувати феномен біоетики, її міждисциплінарний характер;
- з'ясувати особливості формування біомедичної етики;
- визначити можливості інтеграції знання і технологій, які виникають у різних сферах теорії, практики і стосуються проблеми виживання людства і збереження життя на планеті.

Ступінь розробленості проблеми. Важливе значення для осмислення становлення й розвитку біоетики у другій половині ХХ століття відіграли: етика землі (О. Леопольд), етика життя (А. Швайцер), глобальна біоетика (В. Поттер), екологічне вчення про ноосферу (В. Вернадський), біомедична етика (Т. Бочамп, П. Кемп, Я. Рендторф, Дж. Чілдресс), філософія відповідальності (Г. Йонас), екологічна етика (Р. Атфілд, Б. Каллікот, Х. Ролстон III), концепт “права природи” (Й. Лаймбахер), обґрунтування самоцінності природи (Я. Мак-Харг, К. Льюїс, Д. Фореман), концепція “біологічної мудрості” К. Ваддінгтона.

У процесі вивчення методологічних, етичних, аксіологічних аспектів взаємодії людини і природи, функціонування моральних належностей у сфері біоетичного знання особливу увагу було звернено на дослідження вітчизняних філософів: Т. Гардашук, А. Єрмоленка, М. Кисельова, В. Кулініченко, Ю. Кундієва, В. Мовчан, А. Толстоухова, В. Чешко та ін.

Виклад основних положень. Серед напрямів наукового пізнання сучасності значну увагу сьогодні привертає біоетика, яка здійснює пошук принципів, цінностей та ідеалів, спрямованих на вирішення складних моральних дилем збереження життя і здоров'я людини та природного середовища.

Біоетика набуває особливої значущості у зв'язку з масштабністю використання наукових і технічних досягнень, чимало з яких є загрозою для існування людини, людства і всього живого. Наука й новітні технології, які використовує людина, не лише сприяють розвитку цивілізації, а й негативно впливають на саму людину та світ природи. Технологічне втручання людини в механізми відтворення власної природи, а також природи інших живих істот породжує багато морально-етичних питань, відповіді на які поки що не знайдені.

У процесі дослідження біоетичних, екологічних проблем з'ясувалося, що вони мають комплексний характер, для їх розв'язання потрібна взаємодія багатьох гуманітарних і природничих наук. Біоетика почала виконувати роль своєрідного каталізатора інтеграції біології, етики, медицини, екології, філософії; вона виступила “реконструктором” гуманістичних цінностей та принципів науки” [7, с. 12].

Біоетику окреслюють як новий міждисциплінарний напрям знань, який зайняв провідне місце в науковій сфері, поєднав різні методи, теорії, принципи екологічної, медичної, професійної етик; намагається вирішити теоретико-практичні проблеми на межі природничих та соціогуманітарних знань.

Міждисциплінарні дослідження біоетики дають можливість побачити досліджувану проблематику з різних сторін, підійти до вирішення завдань із вдосконалення механізмів контролю за проведенням наукових досліджень новим шляхом.

Наразі не існує усталеного визначення статусу біоетики. Натомість її науковий феномен розкривається “в єдності своїх проявів: 1) як світоглядна установка; 2) міждисциплінарний напрям постнекласичної науки; 3) нормативна етика” [7, с. 13].

Світоглядна функція біоетики є, безумовно, важливою, але науковці (В. Москаленко, М. Попов) наголошують, що предмет біоетики і предмет філософії не збігаються [4, с. 39].

Як відомо, традиційна філософська етика досліджує природу моралі й моральності з позиції міжлюдських відносин, вона не розглядає природу як самоцінний “суб'єкт”. Біоетика ж розглядає етичні проблеми технологічного впливу людини на власну

тілесну природу, природне середовище, на весь живий світ, вона визнає цінність не тільки людського життя, а й життя у всіх його проявах. Її фундаментальним принципом є неприйнятність ставлення до живої істоти як до об'єкта дослідження чи використання.

Біоетику трактують по-різному: деякі науковці вважають, що біоетика — це структурний елемент прикладної етики; інші вказують на те, що в основі біоетики знаходяться біологічні науки; ми ж розглядаємо біоетику як нове міждисциплінарне знання, яке виявляє закономірності, спільні для природничих і гуманітарних наук, сприяє розробці більш цілісної наукової картини світу. Як певне інтегративне знання, біоетика намагається осмислити, дослідити шляхи вирішення дилемних проблем, що виникають у системі “людина — суспільство — природа”. Ще у 70-х роках ХХ століття термін “біоетика” був запропонований американським ученим В. Поттером для визначення “етики виживання людства”, що “спрямована на поєднання біологічних фактів та загальнолюдських цінностей, збереження індивідуального здоров'я та довкілля” [7, с. 22]. У 1980-х роках учений розробив концептуальну модель глобальної біоетики, яка мала здійснювати контроль за втручанням людини у сферу різноманітних проявів життя. Метою глобальної етики було окреслено виживання людства: “... Поттер розширює біоетику до глобальної біоетики як всеохоплюючої та всеосяжної, мета якої — прийнятне виживання... Прийнятне виживання — це виживання на рівні, який відповідає інтелектуальному та культурному потенціалу людської цивілізації, яка відчуває свій нерозривний зв'язок з навколишнім світом, з природою” [7, с. 22].

Таким чином, глобальна біоетика В. Поттера намагалась об'єднати антропоцентричну концепцію здоров'я і біоцентричну етику землі.

Зрештою, в США глобальна біоетика В. Поттера виявилася не досить затребуваною, адже в цій країні екологічна та інвайронментальна етики розвиваються як самодостатні напрямки досліджень, а проблеми взаємовідносин лікарів, пацієнтів і суспільства в цілому, які доповнюються етичними аспектами використання біомедичних технологій, намагається вирішувати медична етика.

Сьогодні існує американська та європейська моделі біоетики. Американська модель представлена дослідженнями Т. Бочампа і Дж. Чілдресса, які розглядали біоетику як біомедичну етику. Вони запропонували такі принципи біомедичної етики:

1) принцип “не нашкодь” (вимагає не завдавати шкоди пацієнтові при медичному втручанні);

2) принцип “роби благо” (лікар дотримується морального обов'язку здійснювати дії, які спрямовані на покращення стану пацієнта);

3) принцип поваги до автономії особистості (людина має право розпоряджатися своїм благополуччям, здоров'ям; на принципі автономії ґрунтується концепція “інформованої згоди”);

4) принцип справедливості (підкреслює необхідність справедливого розподілу ресурсів при наданні медичної допомоги, а також дотримання справедливості у ставленні до пацієнтів);

5) принцип правдивості (лікар повинен правдиво інформувати пацієнта про стан його здоров'я);

6) принцип конфіденційності (йдеться про те, що не можна розголошувати інформацію про стан здоров'я пацієнта без його згоди).

Як бачимо, американська модель біоетики ґрунтується на відношенні “лікар—пацієнт”, а сам термін “біоетика” вживається як синонім сучасної медичної етики. “Біомедична етика включає моральні проблеми, які виникають у процесі соціальних взаємовідносин представників медичної професії, пацієнтів, клієнтів... Мета їх відносин — збереження й відтворення індивідуального і колективного здоров'я за допомогою біоетичних принципів і підходів” [6, с. 8].

Розглянемо європейську модель біоетики, яка обирає за основу відношення “особистість – держава”. Фундаментальні етичні принципи цієї моделі біоетики спрямовані на захист особистості в державі. До західноєвропейських вихідних принципів біоетики належать:

1) принцип автономії особистості (йдеться про право особистості розпоряджатися своїм здоров’ям і благополуччям, відмовлятися від лікування навіть тоді, коли це може загрожувати життю);

2) принцип людської гідності (гарантує визнання самоцінності кожної людини; передбачає гідне ставлення до пацієнта, який позбавлений автономних рішень і дій; як правило, цей принцип застосовується до малолітніх дітей, а також до людей у недієздатному фізичному і психічному станах; принцип – в основі обґрунтування заборон на трансплантологію органів людини, на клонування людини);

3) принцип уразливості (передбачає відповідальне ставлення до людського життя; тактовне ставлення до людей з обмеженими можливостями);

4) принцип інтегральності (підкреслює недоторканість фізичної та психічної цілісності людини; застосовується у випадку втручання в генетичну природу людини, що загрожує їй порушенням особистісної ідентичності).

Отже, ми бачимо, що в європейській моделі біоетика також ототожнюється з медичною етикою.

У вітчизняній науці біоетику розглядають як міждисциплінарний напрям досліджень, що обґрунтовує ціннісно-моральні аспекти взаємин лікаря і пацієнта, досліджує етичні проблеми біомедичних досліджень, розвиває практичні навички та моральну відповідальність за прийняття рішень, регулює діяльність вченого, наголошуючи на його соціальній відповідальності.

Відзначимо, що велика кількість ідей сучасної біотичної парадигми була вперше сформована екологами, представниками різних екологічних організацій, медиками. Біоетика на початку свого розвитку намагалася дати відповідь на технологічні виклики в медицині.

Сьогодні центральною проблемою дослідження біоетики є ставлення до життя, яке бачиться самоцінним. Під життям розуміється не лише людське життя, а й життя природного світу.

Сучасна біоетика – це складний науковий феномен, який розкривається в єдності своїх різноманітних проявів, теорій і практик; екологічних, біологічних, гуманітарних знань, наукових фактів, а також соціологічних досліджень. Біоетичні принципи відкриті для інтерпретації, їх основне завдання – забезпечення збереження й розвитку життя у всіх його проявах.

Біоетика намагається об’єднати існуючі моральні норми, принципи, теорії з тими, що тільки виникають; вона інтегрує фундаментальні знання і практику, виступає як “аксіологія і онтологія предметно і професійно визначених прикладних етик (медичної, екологічної, етики, журналістської етики)” [6, с. 35]. Як міждисциплінарне знання, вона засновується на нормативно-етичних комплексах, теоріях і практиках етики, біології, медицини, філософії науки.

Саме у ХХ столітті проблема співвідношення етики й науки вийшла на перший план. З’ясувалося, що без етичного регулювання наука стає небезпечною. 70-ті роки ХХ століття відзначилися тим, що увагу світової наукової спільноти привернули етичні проблеми наукових досліджень у галузях молекулярної біології та генної інженерії. Через десять років наукове співтовариство зіткнулося з етичними проблемами генетики. Виявилось, що наука та біотехнології можуть загрожувати існуванню людства. Звідси виникла проблема соціальної відповідальності вченого, постало “питання про міжнародний кодекс наукової етики, який регулюватиме поведінку світового наукового співтовариства [3, с. 10].

XX століття ознаменувалося тим, що на зміну фундаментальній етиці приходить прикладна. В епоху постмодерну поняття “прикладна етика” піддається глибокому філософському аналізу, вона починає “розглядатись не як другорядна рефлексія, а як первинний моральний досвід, який потрапляє в центр активних філософських та інших спеціальних досліджень” [6, с. 25].

Популяризація прикладної етики пов’язується із дослідженнями Дж. Роулза, П. Сінгера, Т. Бочампа, Дж. Чілдресса та ін. 1971 року виходить книжка Дж. Роулза “Теорія справедливості”, згодом, 1977-го, з’являються на світ “Практична етика” П. Сінгера та “Принципи біомедичної етики” Т. Бочампа і Дж. Чілдресса. Таким чином, феномен “біомедична етика” виникає в американському суспільстві, якому притаманні власні інтелектуальні і соціокультурні особливості.

Як відомо, популяризація біоетики в країнах Західної і Східної Європи відбувається у 80–90-ті роки XX століття. У цей період особливої значущості набуває екологічна стратегія наукових досліджень, адже масштаби використання наукових і технічних досягнень породжують велику кількість морально-етичних питань. “Першими звернули увагу на етичні проблеми фізики-ядерники, а згодом – учені таких галузей, як молекулярна біологія, генетика, медицина, психологія, техніка та ін.” [3, с. 15].

Становлення біоетики пов’язують із глобальними проблемами, які постали перед людством у процесі розробки і використання новітніх біомедичних, сільськогосподарських, інформаційних та інших технологій. Наука і технології стали могутньою силою, яка змінює спосіб життя людини, її думки і цінності. “Така радикальна зміна соціального статусу науки і технологій викликає стурбованість широких верств суспільства, активізує всестороннє обговорення і вивчення даного феномену з метою вироблення відповідних механізмів регуляції і контролю” [6, с. 5].

Принципи біомедичної етики (повага автономії особистості, “роби благо”, “не нашкодь”, справедливості) дозволяють зменшити у сфері медицини визначальну роль медичної практики чи політики в житті окремого індивіда, натомість посилюють його відповідальність у процесі вирішення важливих питань власного здоров’я чи благополуччя. Дані принципи мають місце і в екологічній етиці, яка проголошує принципи поваги до всього світу природи, збереження і захисту життя. “Біомедичні дослідження, терапевтична практика, профілактична, валеологічна та інші її види не можуть абстрагуватися від інвайронментального і екосферного контексту. Усе це потребує продуктивної взаємодії професіоналів від медицини з інвайронменталістами, екологами, біоетиками, філософами” [6, с. 191].

Екологічна етика обґрунтовує внутрішню цінність і права живих істот, біологічних видів і природи в цілому, розглядає людину як рівноправного “члена, громадянина біотичної спільноти” [5].

Досліджуючи проблеми зв’язку “людина – природа”, екоетика наголошує, що людина як представник розумного життя несе моральну відповідальність за збереження життя на планеті, як носій родового життя, людина має зобов’язання удосконалювати людський рід у розумній взаємодії з природним світом та сприяти самозбереженню свого роду.

Екологічна етика є передумовою біоетики, її поява була зумовлена відсутністю у межах традиційної етики відповідей на актуальні питання сучасності. Екоетика інтегрує систему моральних цінностей та етично зорієнтовану практичну діяльність в єдиний комплекс, що ґрунтується на самоцінності природи, єдності людини і природи, відповідальності за збереження життя. Спільним для екоетики і біоетики є визнання цінності життя у всіх його проявах та його захист.

Екоетика та біоетика впливають на зміну способу дії щодо природи кожного індивіда, соціального інституту і держави світового співтовариства. Застерігаючи від

процесів руйнування екосистем, виникнення непридатних для життя людини умов, знищення власної природи людини, вони вимагають соціальної відповідальності науки, нової культури споживання, збереження і підтримки життя.

Екологічна етика розглядає права природи, людини і суспільний добробут у тісному зв'язку з екологічними цінностями, виявляє концептуальну спільність із глобальною біоетикою В. Поттера, біомедичною етикою та етикою збалансованого розвитку.

Представники екологічної етики (А. Швайцер, Б. Каллікот, Б. Дівалл, Дж. Сешенс) наділяють природу тими визначеннями, які донедавна належали тільки людині: цінність, гідність, право, повага тощо. “Всі живі істоти, зокрема і люди, володіють рівною внутрішньою цінністю, мають моральний статус і тому мають рівні моральні права. Іншими словами, внутрішня цінність усіх живих істот є обґрунтуванням наявності в них усіх моральних прав. Це ж є справедливим... Всі живі організми, людина і екосистеми мають життя. Саме життя є унікальним даром природи, заставляє людину ставитися до всіх як до морально значущих партнерів (суб'єктів), що, своєю чергою, має на меті наявність у всього живого моральних прав” [1, с. 21–22].

У наш час міркування про “моральне право природи” набуває поширення, утверджується думка, що природа “мусить розглядатись як суб'єкт взаємовідносин із суспільством”. Тенденція розгляду людини і природи в їх єдності, визнання внутрішньої цінності та прав природи чітко окреслюється в екологічній етиці, яка є важливою складовою сучасної біоетики, остання, як відомо, спирається на аксіологію й онтологію, відмінну від попередньої філософії моралі. Екологічна етика прагне трансформувати ціннісні орієнтації людини стосовно природного світу, переорієнтувати їх на нематеріальні цінності, серед яких – якість життя, охорона природи, свобода особистого вибору.

Біоетика, як і екологічна етика, намагається сформувати таку систему потреб, цінностей і установок, що ґрунтуватиметься на визнанні фундаментальної цінності життя людини та всього живого. Можливо, саме глобальна біоетика В. Поттера зможе стати тим своєрідним мостом, що об'єднає знання і моральні традиції європейського суспільства.

Зважаючи на серйозність екологічної, соціально-економічної та політичної ситуації в сучасному світі, ми покладаємо сподівання на те, що майбутнє людини буде залежати від усвідомлення цінності й унікальності життя, утвердження моральної відповідальності людини за збереження й розвиток життя. Саме біоетика має спрямувати людину до основ людського знання, до розуму як мудрості, забезпечити втілення прав на життя, здоров'я і розвиток, чисте середовище проживання не тільки для людини, а й для всіх живих істот, природних об'єктів, які роблять наше життя повноцінним і достойним.

Висновки. Біоетика як міждисциплінарне знання спрямована на збереження й захист життя за допомогою етичних принципів.

Напрями біоетики (екологічна етика, біомедична етика (американська і європейська моделі), етика гуманного ставлення до тварин, феміністична етика та ін.) об'єднані спільними рисами: наполягання на перегляді наявної системи цінностей; пріоритет на становлення нової свідомості і моралі, що ґрунтується на принципі моральної відповідальності за збереження власної природи та світу природи; пошук етичних принципів захисту життя, їх втілення у практику. Цінності та принципи перелічених вище напрямів можуть бути інтегровані в рамках глобальної біоетики.

Біоетика постійно розширює простір пошуків взаємозв'язків наукового знання та цінностей в умовах розвитку глобальних технологій. Вона відкриває нові горизонти для свідомості людини, розширює межі її діяльності, а також розуміння сутності життя. Біоетичні знання та принципи складають основу правил практичної діяльності пред-

ставників медичної сфери, науковців, екологів, біологів, психологів, котрі мають справу із застосуванням універсальних біотехнологій, експериментами на живому матеріалі (генах, людях, тваринах, рослинах тощо).

Біоетика прагне знаходити нестандартні рішення, її принципи складають умову для здійснення морального вибору, а соціальна спрямованість засновується на принципах справедливості, автономії, правдивості.

1. Борейко В. Е. Краткий курс экологической этики / В. Е. Борейко. – К. : Киевский эколого-культурный центр, 2004. – 72 с.
2. Вековщина С. В. Биоэтика: начала и основания (Философско-методологический анализ) / С. В. Вековщина, В. Л. Кулиниченко. – К. : Сфера, 2002. – 152 с.
3. Мирутенко Л. Г. Гуманістично-ціннісні засади постнекласичної етики науки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : 09.00.09 / Л. Г. Мирутенко ; Чернівецький нац. ун-т. ім. Ю. Федьковича. – К., 2014. – 20 с.
4. Москаленко В. Ф. Біоетика: філософсько-методологічні та соціально-медичні проблеми / В. Ф. Москаленко, М. В. Попов. – Вінниця : Нова книга, 2005. – С. 39.
5. Леопольд О. Календарь песчаного графства / О. Леопольд. – М. : Мир, 1980. – 216 с.
6. Пустовит С. В. Глобальная биоэтика: становление теории и практики (философский анализ) / С. В. Пустовит. – К. : Арктур-А, 2009. – 324 с.
7. Пустовит С. В. Філософсько-методологічний аналіз передумов, засад та принципів біоетики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. філос. наук : 09.00.09 / С. В. Пустовит ; Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 2009. – 36 с.

Bioethics as an interdisciplinary knowledge aimed at the study of complex ethical dilemmas of human health preservation, human and natural world welfare in terms of implementation of new biomedical technologies has been reviewed in the paper. It has been ascertained that bioethics combines medical and biological ethics; its multidisciplinary capabilities are embodied in a combination of various elements, in theoretical and practical components of such fields of studies as biology, medical practice, philosophy of science, ethics and sociology.

It has also been determined that sustaining the bioethics' principles allows the formation of modern man's worldview regarding the awareness of human life and health value, his morality, responsibility and humanity towards other life forms.

Keywords: *bioethics, ecological ethics, biomedical ethics, bioethical principles, the value of life preservation.*

УДК 111.84: 241.12

Тетяна Сагановська

ПРИНЦИП НЕНАСИЛЛЯ: ІСТОРИКО-ЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті розглянуто історико-етичний аспект становлення та розвитку принципу ненасилля; з'ясовано зв'язок формування сучасного принципу ненасилля з етичними системами Античності, середньовіччя та Нового часу; проаналізовано і підкреслено заслугу Л. Толстого, М. Ганді та М.Л. Кінга у створенні класичної концепції ненасилля; висвітлено погляди сучасних вітчизняних та зарубіжних мислителів на проблему ненасилля.

Ключові слова: *насилля, ненасилля, етика ненасилля, добро, зло, ненасильницькі методи.*

Тема ненасилля достатньо популярна в різних сферах суспільного життя і викликає все більше зацікавлення в сучасних дослідників. Актуальність осмислення і реалізації принципу ненасилля зумовлена тим, що насилля продовжує проявлятися у різноманітних формах: фізичній, моральній, психологічній – у стосунках між людьми на рівні як держав, груп, так і окремих індивідів. Усвідомлення того, що насильницька поведінка призводить до руйнівних наслідків, висуває альтернативу – концепцію ненасилля як шляху до діалогу, компромісу, досягнення консенсусу та злагоди. Саме це активізує інтерес до етики і філософії ненасилля й досліджень у цій сфері.